

НІМЕЦЬКІ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ ТА ЇХНЄ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Г. ГЕССЕ «СТЕПОВИЙ ВОВК»)

Статтю присвячено дослідженню лексико-стилістичних засобів виразності німецької мови: неологізмів, діалектизмів, запозичених слів; проблематиці збереження їхнього стилю при перекладі українською мовою в романі Г. Гессе «Степовий вовк»; доведено, що стовідсоткове збереження стилю оригіналу в перекладі неможливе, тому автором перекладу вдалося лише частково передати стильове забарвлення тексту.

Ключові слова: текст-оригінал, текст перекладу, еквівалентність тексту (точна відповідність), компенсація, неперекладність.

Статья посвящена исследованию лексико-стилистических (выразительных) средств немецкого языка: неологизмов, диалектизмов и заимствованных слов; также рассматривается проблематика их перевода на украинский язык на материале романа Г. Гессе «Степной волк»; доказано, что стиль текста-оригинала невозможно полноценно отобразить в переводе, поэтому автору перевода удалось лишь частично сохранить стилистический колорит романа.

Ключевые слова: текст-оригинал, текст перевода, эквивалентность текста (точное соответствие), компенсация, непереводаемость.

The article focuses on the research of the lexical-stylistic means in German: neologisms, dialecticisms, loanwords; and on the problematic of their translation into Ukrainian on the basis of H. Hesse's novel «Der Steppenwolf», it was proved that a transforming of the original style of the text is impossible in its translation, that is why translator could only partially preserve the stylistic variety of the novel.

Key words: original text, translation, equivalence of the text (accuracy in correspondence), compensation, untranslatability.

З моменту зародження думки про переклад вона нерозривно пов'язана з проблемами стилістики. Перекладача завжди цікавила не тільки логічна суть тексту іноземною мовою, але і її конкретне втілення, оформлення, спосіб концептуально-експресивного вираження повідомлення того або іншого характеру рідною мовою [1, с. 20].

Як відомо, питання адекватного віддзеркалення в перекладі стилістичних виражальних засобів завжди було найважчим та найбільш дискусійним. Проблематиці збереження стилю в перекладі присвячено багато праць вітчизняних та закордонних науковців. Серед них чільне місце посідають праці W. Fleischer [13], М. П. Брандес [1; 2], В. Н. Комісарова [6; 7], І. В. Корупця [8], О. Л. Кундзіча [9], О. Д. Огуя та О. Я. Івасюк [11], Є. П. Тимченка [12], у яких розкриваються не лише вагомі теоретичні засади перекладознавства, а й, що є найважливішим, методологія перекладу стилістичних одиниць мови.

Існування потужної теоретико-практичної бази вказує на те, що сучасне перекладознавство

перебуває у своєму розквіті і саме питання збереження стилю в перекладі привертає до себе особливу увагу. Проте до цього часу приділялась незначна увага збереженню в перекладі таких лексико-стилістичних зображувальних засобів, як неологізми, діалектизми та запозичення, дослідження яких привнесе новий досвід у науку і дасть підстави до подальшого опрацювання. Це й зумовлює **актуальність нашого дослідження.**

Предметом дослідження є лексико-стилістичні засоби виразності: неологізми, діалектизми та запозичення в романі Г. Гессе «Степовий вовк».

Мета роботи – виявити особливості вживання лексико-стилістичних засобів виразності в мові оригіналу і в мові перекладі роману Г. Гессе «Степовий вовк».

До найважливіших виражальних засобів, що для стилістики є дуже важливими, належать такі: діякронічні (за хронологією – архаїзми та неологізми), діатонічні (за просторовою обмеженістю – регіоналізми), діастральні (за соціальною обмеженістю – груповий та особливий лексичний склад),

діатехнічні (за професійною обмеженістю – терміни), діаінтегративні (за походженням – слова іншомовного походження), діавалюативні (за співвідношенням – нейтральні чи емоційні), діафреквентні (за частотністю використання в тексті), діатекстуальні (за перевагою чи відмовою у використанні – у певних комунікативних прошарках та видах текстів) та діамедіальні (за перевагою чи відмовою в усній чи письмовій формі комунікації). Мовна динаміка як поперемінна гра інновації та архаїзації характеризує більшою мірою словниковий склад, де за діахронічною забарвленістю розрізняють архаїзми та неологізми [13, с. 75].

Однією з характерних ознак твору Г. Гессе «Степовий вовк» є застосування автором неологізмів.

Неологізми, нові слова та нові утворення, що несуть особливе часове забарвлення

Як позначення до нового явища, вони можуть «траплятися в тексті без будь-якого натяку на стилістичний ефект... Стилiстично важливим є все-таки застосування найменувань, які, на думку автора, будуть сприйматися як нові або недостатньо відомі певному колу адресатів. У таких випадках відповідним найменуванням передусє певне тлумачення, часто навіть лапки використовуються як метамовне позначення, які сприяють уникненню шокуючого ефекту незвичності» [13, с. 154]. Так, говорячи про використання неологізмів у творі Г. Гессе, перш за все, слід відзначити широке використання метамовно-маркованих оказіоналізмів, що прив'язані саме до тексту роману «Степовий вовк», значення яких намагається розтлумачити сам автор: 1. *Der «Selbstmörder» – und Harry war einer – braucht nicht notwendig in einem besonders starken Verhältnis zum Tode zu leben – dies kann man tun, auch ohne Selbstmörder zu sein. Aber dem Selbstmörder ist es eigentümlich, daß er sein Ich, einerlei, ob mit Recht oder Unrecht, als einen besonders gefährlichen, zweifelhaften und gefährdeten Keim der Natur empfindet, daß er sich stets außerordentlich exponiert und gefährdet vorkommt, so, als stünde er auf allerschmalster Felsenspitze, wo ein kleiner Stoß von außen oder eine winzige Schwäche von innen genügt, um ihn ins Leere fallen zu lassen. Diese Art von Menschen ist in ihrer Schicksalslinie dadurch gekennzeichnet, daß der Selbstmord für sie die wahrscheinlichste Todesart ist, wenigstens in ihrer eigenen Vorstellung* (Н., 62-63). 2. *Das «Bürgerliche» nun, als ein stets vorhandener Zustand des Menschlichen, ist nichts anderes als der Versuch eines Ausgleiches, als das Streben nach einer ausgeglichenen Mitte zwischen den zahllosen Extremen und Gegensatzpaaren menschlichen Verhaltens* (Н., 67). 3. *Zum Schluß unserer Studie bleibt noch eine letzte Fiktion, eine grundsätzliche Täuschung aufzulösen. Alle «Erklärungen», alle Psychologie, alle Versuche des Verstehens bedürfen ja der Hilfsmittel, der Theorien, der Mythologien, der Lügen; und ein anständiger Autor sollte es nicht unterlassen, am Schluß einer Darstellung diese Lügen nach Möglichkeit*

aufzulösen. Wenn ich sage «Oben» oder «Unten», so ist das schon eine Behauptung, welche Erklärung fordert, denn ein Oben und Unten gibt es nur im Denken, nur in der Abstraktion. Die Welt selbst kennt kein Oben noch Unten (Н., 73). 4. *Harry findet in sich einen «Menschen», das heißt eine Welt von Gedanken, Gefühlen, von Kultur, von gezähmter und sublimierter Natur, und er findet daneben in sich auch noch einen «Wolf», das heißt eine dunkle Welt von Trieben, von Wildheit, Grausamkeit, von nicht sublimierter, roher Natur* (Н., 74).

У перекладі українською мовою дуже яскраво відчувається та експресія та глибина оказіоналізмів, що є в оригіналі. Тут автор перекладу так само намагається передати експресивність тексту, але, з іншого боку, не в усіх випадках графічно позначає ті лексеми, що в оригіналі мають особливе значення: 1. *Самогубець – а Гарі був одним із них – не конче перебуває в дуже близьких стосунках зі смертю; до таких стосунків можна дійти і не будучи самогубцем. Але для самогубця властиве те, що він сприймає своє «я», – однаково, має на те підстави чи ні, – як особливо небезпечний, сумнівний, приречений витвір природи, що йому завжди ввижається небезпека, яка чигає на нього, безборонного, наче він стоїть на вузькому вершечку скелі й досить найменшого поштовху ззовні чи миттєвої внутрішньої слабкості, щоб полетіти в провалля. Лінія долі таких людей характерна тим, що самогубство для них – найімовірніший вид смерті, принаймні в їхньому уявленні* (Бор., 19). 2. *Отже, «міщанське» як елемент, завжди притаманний людській натурі, – це не що інше, як спроба знайти рівновагу, намагання досягти середини між безліччю крайнощів і протилежностей у людській поведінці* (Бор., 21). 3. *Щоб скінчити нашу розвідку, залишається розв'язати ще одну, останню фікцію, принципову оману. Всі «тлумачення», вся психологія, усі спроби зробити речі зрозумілими вимагають допоміжних засобів – теорії, міфології, брехні, і порядний автор повинен наприкінці своєї розповіді, наскільки зможе, розв'язати цю брехню. Коли я кажу «вгорі» чи «внизу», то це вже твердження, що вимагає пояснень, бо «гора» і «низ» існують тільки в наших думках, в абстракції. Сам світ не знає ніякої гори чи низу* (Бор., 23). 4. *Гарі бачить у собі «людину», тобто світ думок, почуттів, культури, одомашненої і витонченої природи, а поряд – ще й «вовка», тобто темний світ інстинктів, дикості, жорстокості, брутальної, необтесаної природи* (Бор., 23).

Другою характерною ознакою письменницького стилю Г. Гессе є застосування слів, що мають різноманітні територіальні ознаки. Йдеться, передусім, про регіоналізми та діалектизми, а їхнє часте використання пов'язане безпосередньо з біографією автора. Герман Гессе народився в австрійській родині, що довго жила в Індії, потім переїхала до Швейцарії. Подорожуючи, письменник вивчав різні мови, знання яких надалі відобразилося

саме на його художній мові. Розглянемо, які стилістичні характеристики мають слова з територіальними ознаками і яку роль вони відіграють у тексті роману «Степовий вовк». Йдеться про діатопне позначення слів та про стилістичні аспекти територіальних позначень лексичних угруповань.

Під регіоналізмами (слова з діатопним позначенням) розуміють діалектизми (усні слова та вирази) та територіальні дуплети (гетеронімія з більш вузьким територіальним обмеженням), що є характерним для великих мовних ландшафтів. До цього належать етнографічні діалектизми, що позначають реалії, які поширені в певному мовному просторі (різноманітні види одягу, посуду, страв та ін.), та семантичні діалектизми, слова, що в діалекті мають інше значення, ніж у літературній мові: масть-жир, квасок-щавель, базар-майдан, губа-гриб, пироги-вареники, Sessel-Stuhl). [13, с. 167]. Щодо стосується регіоналізмів у творі «Степовий вовк», то Г. Гессе використовує лексичні одиниці з австрійського варіанта німецької мови, щоб надати мовленню героїв твору територіальних ознак і тим самим створити відповідний стилістичний колорит. Лексеми з австрійської німецької, а саме: *müd* (австрійська німецька) – *müde* (німецька) – *втомлений* (українська); *eh* (австрійська німецька) – *eher* (німецька) – *перш ніж* (українська); *Bub* (австрійська німецька) – *Bube* (німецька) – *хлопчик* (українська); *heut* (австрійська німецька) – *heute* (німецька) – *сьогодні* (українська); *Diwan* (австрійська німецька) – *Sofa* (німецька) – *канапа* (українська) – наявні в таких реченнях: 1. *Als ich dich neulich im Schwarzen Adler hereinkommen sah, so müd und abwesend und schon beinah nicht mehr auf dieser Welt...* (Н., 134). 2. *Ich will mit dir um Leben und Tod spielen, Brüderchen, und ich will dir meine Karten, noch eh wir anfangen zu spielen, offen zeigen* (Н., 140). 3. *So, also deine Eltern müssen schuldig sein! Hast du sie auch gefragt, ob du heut abend in den Schwarzen Adler gehen dürfest?* (Н., 111). 4. *Zu spät, Kleiner! Wenn wir uns einmal wiedersehen, kannst du wieder fragen. Heut sag ichs nicht mehr* (Н., 115). 5. *Harry? Ein Bubename! Und ein Bub bist du auch, Harry, trotz der paar grauen Flecken im Haar* (Н., 112). 6. *Zornig ging ich nach Hause, mischte Kognak und Wasser, schluckte dazu meine Gichtpillen hinunter, legte mich auf den Diwan und versuchte zu lesen* (Н., 97), які були перекладені наступним чином: 1. Коли я побачила того разу, як ти заходив до я «Чорного орла», такий стомлений і сам не свій, одною ногою вже майже на тому світі... (Бор., 40). 2. Я гратиму з тобою не на життя, а на смерть і, перше ніж почати гру, покажу тобі всі свої карти (Бор., 45). 3. Он як, батьки, виходить, винні! А ти їх питаєш, чи можна тобі сьогодні ввечері піти до «Чорного орла»? (Бор., 37). 4. Спізнився, хлопче! Спитаєш, як ми знов побачимося. Сьогодні я вже тобі не скажу (Бор., 39). 5. Гарі? Це ж дитяче ім'я! Але ти й справді дитина, Гарі, хоч уже почав сивіти (Бор., 37).

6. *Serditий на себе, я вернувся додому, змішав коньяку з водою, запив ним таблетки від подагри, ліг на канапу і спробував читати* (Бор., 32). З цього випливає, що автор перекладу не зазначив специфіки слів *müd, eh, heut, Bub*, які несуть у собі особливості вимови та написання з австрійської німецької, вказуючи на особливість художньої мови героїв.

Важливою та яскравою рисою авторського стилю Г. Гессе є використання слів, запозичених з французької та англійської мов. Цей прийом якнайкраще передає іноземний колорит, увиразнюючи та індивідуалізуючи мову героїв. Саме слова іншомовного походження становлять для стилістики дуже важливий та потужний інструмент створення експресивності та оригінальності побудови речень. Вбачаючи великий стилістичний потенціал у словах іншомовного походження, Г. Гессе використовує їх скрізь у тексті, вкладаючи їх в уста майже усіх героїв: 1. *Das mit dem Foxtrott, ich musste die ganze Zeit daran denken* (Н., 140). 2. *«Herrlich», rief ich, «und wenn es dir wirklich gelingt, mir das Tanzen beizubringen, dann bekommst du das Grammophon als Honorar. Einverstanden?»* (Н., 141). 3. *Da stand nun wieder solch ein Angriff, schlecht geschrieben, halb von Redakteur selbst verfasst, halb aus den vielen ähnlichen Aufsätzen der ihm nahe stehenden Presse zusammengestohlen* (Н., 142). 4. *Dieser Senior schien mit Hermine sehr gut bekannt und befreundet zu sein, er hatte zwei Saxophone von verschiedener Größe vor sich stehen...* (Н., 147). 5. *... noch das ärmste Schreibmaschinenmädel in seinem Bureau hat den letzten Onestep im Kopf und trommelt ihre Tasten nach seinem Takt* (Н., 161). 6. *..., morgen Abend zu Whisky und Tanz in die Cecil-Bar zu gehen...* (Н., 164). 7. *Sie liebten einen Champagner oder eine Spezialplatte im Grill Room...* (Н., 167). 8. *Vom Boy mit der Blendlaterne geführt, stolperte ich durch die Vorhänge in den finstern Saal, fand einen Platz und war plötzlich mitten im Alten Testament* (Н., 192). У перекладі маємо: 1. Та з тим фокстротом, він мені весь час не сходить з думки (Бор., 48). 2. Чудово, – сказав я. – І якщо ти справді навчиши мене танцювати, я тобі віддам грамофон замість гонорару, згода? (Бор., 49) 3. І ось знов з'явилася така стаття, кепсько написана, – редактор зліпив її наполовину зі своїх власних фраз, а наполовину з накрадених по газетах такого самого напрямку (Бор., 49). 4. Цей сеньйор, видно, був дуже добре знайомий з Герміною і приятелював із нею. Перед ним стояли два саксофони різного розміру... (Бор., 51). 5. Навіть найубогіша друкарка з контори тримає в голові модну мелодію останнього вантєпу й тарабанить на своїх клавішах під його ритм (Бор., 56). 6. Я загадав про те, що маю завтра ввечері йти на віскі й на танці до бару «Сесіль» (Бор., 58). 7. Вони любили келих шампанського або якусь фірмову страву в ресторані... (Бор., 59). 8. Хлопець із ліхтариком повів мене до темної зали. Спотикаючись, я пробрався за завіси, знайшов своє місце й раптом опинився серед Старого Заповіту (Бор., 69).

У нашій праці було досліджено лексико-стилістичні засоби виразності роману Г. Гессе «Степовий вовк» та їхнє збереження в перекладі. Детально ми зупинилися на аналізі таких засобів, як неологізми (оказіоналізми), діалектизми, та запозичення, що є в аналізованому тексті у значній кількості.

Так, аналізуючи переклад okazіоналізмів, ми дійшли висновків, що автор перекладу вдало передав глибину та оригінальний стильовий колорит роману, виділяючи особливе значення лексем, що є типовим і для тексту-оригіналу.

Адекватним є переклад слів іншомовного походження. Запозичення, що використовуються

в романі, не є типовими для мови оригіналу і для мови перекладу, хоча і належать до активного словникового складу як німецької, так і української мов.

Переклад діалектизмів не можемо вважати вдалим, бо, порівняно з текстом-оригіналом, де мова героїв має свою неповторну стильову специфічність, мова перекладу не виражає особливостей використання слів територіального обмеження. З цього можемо зробити висновок, що авторові перекладу вдалося частково передати повноту і зміст засобів виразності оригіналу та зберегти їхні стильові особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М. П. Практикум по стилистике текста / М. П. Брандес. – М. : Академия, 2002. – 176 с.
2. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
3. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
4. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2004. – 544 с.
5. Дребет В. В. Полісемія іменників і прикметників у сучасній німецькій мові (на матеріалі тлумачного словника німецької мови) / В. В. Дребет. – Чернівці : Вид-во Чернівецького держ. ун-ту ім. Ю. Федьковича, 1998. – 182 с.
6. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М., 2000. – 136 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Корупець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корупець. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
9. Кундзіч О. Л. Творчі проблеми перекладу / О. Л. Кундзіч. – К. : Дніпро, 1973. – 264 с.
10. Носенко Е. Л. Емоційний стан і мова / Е. Л. Носенко. – Київ : Вища школа, 1981. – 193 с.
11. Огуй О. Д. Лінгвістика та перекладознавство / О. Д. Огуй, О. Я. Івасюк // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Вип. 165-166: Германська філологія – Чернівці : Рута, 2003. – С. 145-157.
12. Тимченко Є. П. Стилiстично марковані словотвірні типи у сучасній німецькій мові / Є. П. Тимченко // Мова у соціальному і культурному контексті : [збірник наукових праць]. – К. : КУ, 1997. – С. 110-115.
13. Fleischer W., Michel G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, G. Michel. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1975. – 394 s.
14. Sandig B. Stilistik der deutschen Sprache / B. Sandig. – Berlin, New York : de Gruyter, 1986. – 386 s.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ (текст-оригінал, текст перекладу)

1. Н. – Hesse H. Der Steppenwolf. – Montagnola: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1997. – 257 s.
2. Бор. – Гессе Г. Степовий Вовк / Г. Гессе ; [пер. з нім. С. В. Борщевський] // Всесвіт. – Вип. 4-5. – К., 1997. – 96 с.

© Ніколаєв А. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії: 20.09.2012 р.

НІКОЛАЄВ А. В. – викладач кафедри романо-германської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: стилістика німецької мови, зiставне перекладознавство.